

**Huquqni muhofaza qilish akademiyasi, “Xalqaro huquq va inson huquqlarini himoya qilish” kafedrası,
DSc, Isoqov Luxmonjon Xolboyevich taqrizi ostida**

Jurayev Sherali Alisher o‘g‘li
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
PhD doktoranti
email: sheralisher6797@mail.ru

**MIGRATSIYA SOHASIDAGI QONUNCHILIK IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATI BO‘YICHA XORIJ
TAJRIBASI**

Annotatsiya: Mazkur maqola xorijiy davlatlarning migratsiya sohasidagi munosabatlar, shuningdek ushbu qonunlar ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish tizimi haqida so‘z yuritilgan bo‘lib, ularning yutuq va kamchiliklari tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur davlatlarning migratsiya qonunchiligi sohasidagi yutuqlarini milliy qonunchiligimizga tatbiq qilish masalalari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: migrant, prokuror nazorati, chet el fuqarolari, pasport-viza rejimi, siyosiy boshpana.

Аннотация: В данной статье рассказывается о системе надзора отношений зарубежных стран в сфере миграции, а также реализации этих законов, анализируются их достижения и недостатки. Также были изучены вопросы применения достижений этих стран в сфере миграционного законодательства в наше национальное законодательство.

Ключевые слова: мигрант, прокурорский надзор, иностранные граждане, паспортно-визовый режим, политическое убежище.

Annotation: This article talks about the system of supervising foreign countries' relations in the field of migration, as well as the implementation of these laws and analyzes their achievements and shortcomings. Also, the issues of applying the achievements of these countries in the field of migration legislation to our national legislation have been studied.

Key words: migrant, prosecutor's supervision, foreign citizens, passport-visa regime, political asylum.

KIRISH.

Barchamizga ma'lumki, migratsiya jarayonlari hozirgi kunda global miqyosda keng tus olib ulgurdi. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, 2017-yilda dunyo bo'yicha migrantlar soni 258 million nafarga yetgan. Jahon miqyosida tobora rivojlanib borayotgan migratsiya jarayonlarida mehnat migratsiyasi alohida muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda butun dunyoda mehnat qilish maqsadida fuqarolar migratsiya jarayonlarini amalga oshirmoqdalar. Ushbu omil orqali mamlakatdagi ishsiz aholining salmoqli qismi ish bilan ta'minlanmoqda.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng hozirgi kungacha mamlakat aholisining umumiy soni 1,5 barobarga oshdi. Har yili mehnat bozoriga yetti yuz mingga yaqin yosh ishchi kuchi kirib kelmoqda. Ushbu ishchi kuchi O'zbekiston mehnat bozoriga katta bosim o'tkazmoqda. Mehnat bozoriga bo'lgan bunday bosimni kamaytirish maqsadida yurtimizda ko'plab ish o'rinlari yaratilib, aholini mehnat bilan ta'minlash bo'yicha kuchli davlat siyosati yuritilayotganiga qaramay, hozirgi kunda, tan olish kerakki, aholini mehnat bilan shug'ullanishga bo'lgan ehtiyojini qondirishning asosiy mexanizmi bo'lib tashqi mehnat migratsiyasi xizmat qilmoqda.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning Oliy Majlisga 2019-yilda yo'llagan Murojaatnomasida bandlik masalasi davlat siyosatining muhim masalalaridan biri ekanligiga alohida urg'u berildi.

Nafaqat fuqarolarimizning chet elga ketish chog'ida qonunbuzilishlari sodir etilmoqda, balki chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ham qonunbuzilishlari bilan O'zbekistonga ishlash va boshqa maqsadlarda tashrif buyurishining ortib borayotganligini avvalgi boblarimizda ko'rib o'tgan edik. Migratsiya sohasida sodir bo'layotgan qonunbuzilishlari sifatida, respublikamiz fuqarolari tomonidan viza talab qilinmaydigan davlatlarga norasmiy ravishda chiqib ketish ko'lami yuqoriligi va chet el fuqarolari va fuqaroligi

bo'lmagan shaxslarning mamlakatimizga kirib kelish, unda bo'lish va mamlakatimizdan chiqib ketish qoidalariga rioya qilinmasligining oshib borayotganligini aytib o'tishimiz mumkin. Ushbu jarayon esa, migratsiya jarayonlarini tartibga soluvchi qonunchilikni va uning ijro etilishini prokuratura tomonidan nazorat qilishni takomillashtirishni talab qilmoqda. Bu sohani rivojlantirish istiqbollari belgilashda xorij tajribasi katta ahamiyat kasb etadi.

MATERIALLAR VA USULLAR.

Migratsiya masalari bugungi kunda barcha mamlakatlarni o'z ichiga olganligi uchun barcha davlatlarda migratsiyaga oid munosabatlarning huquqiy jihatdan tartibga solish bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar qilinmoqda.

Mazkur maqolada M.L.Gracheva, K.Sh.Aripova, T.V.Ashitkova, B.I.Egamberdiyev, A.B.Yeliseyev, L.B.Karachurina, R.Oliger kabi olimlarning migratsiya sohasidagi munosabatlarning u yoki bu jihatlari bag'ishlangan ilmiy ishlaridan foydalanilgan.

Maqolani yozishda analiz, sintez, deduksiya, induksiya, qiyosiy-huquqiy tahlil, empirik material va statistik ma'lumotlar tahlili, tizimli yondashuv, mantiqiylik usullaridan keng foydalanilgan.

NATIJAR VA MUHOKAMALAR.

Xorijiy davlatlarning migratsiya munosabatlarini tartibga solish va ijrosini nazorat qilish tajribasini o'rganishda bir narsaga guvoh bo'lishimiz mumkin, ya'ni migratsiya sohasi rivojlangan davlatlarda migratsiya munosabatlarini tartibga solishda asosiy vakolatlar davlatning ichki ishlar organlari (politsiyasi) tomonidan amalga oshiriladi. Albatta, bu borada rivojlangan davlatlar qatorida MDH davlatlarining bu boradagi amaliyotini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Zero, aynan ana shu davlatlar migratsiya munosabatlari qonunchiligi milliy qonunchiligimizga yaqinroq va uyg'unroq hisoblanadi.

MDH davlatlari doirasida, shubhasiz, Rossiya Federatsiyasi migratsiya jarayonlarini ta'minlash faoliyati samarali yo'lga qo'yilgan davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakat MDH davlatlari orasida eng katta miqdorda migrantlarni qabul qiluvchi davlat sifatida katta amaliy tajribaga ega. Hozirgi kunda Rossiya migratsiya oqimlarini qabul qiluvchi eng yirik davlatlardan biri va 2020 yil dekabr holati bo'yicha dunyoning to'rtinchi eng yirik immigrant davlati hisoblanadi¹.

Har yili Rossiya Federatsiyasiga 12 million atrofida migrantlar kirib keladi. Lekin ulardan atigi 1,5 million nafari qonuniy migrant hisoblanadi. Turli xil ma'lumotlarga ko'ra, ularning 5 milliondan 10 milliontagacha bo'lgan qismi noqonuniy migrantlardir. Noqonuniy migratsiya Rossiyaga ijtimoiy-iqtisodiy, demografik, sanitar-epidemiologik va jinoyat nuqtayi nazardan salbiy ta'sir ko'rsatuvchi doimiy omilga aylanib qolgan. Noqonuniy migratsiya to'g'ridan to'g'ri yashirin iqtisodiyot, chet ellik migrantlar mehnatini ekspluatatsiya qilish, ularning huquq va erkinliklarini poymol qilish bilan bog'liq bo'lib, mamlakatdagi aholining ichki mehnat migratsiya darajasini keskin tushishiga olib keladi.

Ushbu sharoitlarda mamlakatning migratsiya sohasidagi nazorat tizimi samaradorligi kamligi sababli, ushbu sohadagi salbiy tendensiyaga qarshi ta'sir ko'rsata olmayapti. Bu esa mamlakatning o'z migrantlari va chet ellik migrantlar huquqlariga rioya qilishning ta'minlanmasligiga olib kelmoqda.

Huquqshunoslar T.A.Prudnikova va N.V.Brovkolar fikricha, mamlakat Federal ijroiya organlarining migratsiya sohasidagi faoliyati ilmiy nuqtayi nazardan to'liq tadqiq etilmagan². Biroq, o'tgan davr mobaynida migratsiyani tartibga solish sohasidagi tub islohotlar – davlatning migratsiya nazoratini ta'minlash sohasidagi boshqaruvining samarali tizimini joriy etish hamda istiqbolini belgilash imkonini berdi³.

Migratsiya sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish maqsadida Rossiya Federatsiyasi Prezidentining farmoniga asosan (05.04.2016 y. PF-156-son farmoni) Federal migratsiya xizmatining faoliyati tugatilib, uning

¹ <https://citizenpath.com/countries-with-the-most-immigrants/> (23.05.2021).

² Прудникова Т.А., Бровко Н.В. Деятельность отдельных федеральных органов исполнительной власти в сфере миграции. Вестник Московского университета МВД России. 2018 (4): – С. 291.

³ Грачева М.Л. Глобальное и региональное измерение миграционных процессов: Научно-аналитический вестник. – Москва.: ИЕ РАН, 2020, №1. – С. 123-128.

vazifalari va vakolatlari (tashkiliy shtat birliklari ham) Ichki ishlar vazirligi zimmasiga yuklatildi⁴. Bu orqali, yagona migratsiya hisobini yuritish va tahlil qilish hamda migratsiya jarayonlarini tartibga soluvchi yangi tizim – Migratsiya masalalari bosh boshqarmasi hamda uning hududiy bo‘linmalari qayta tashkil etildi. Natijada, mamlakatda migratsiya jarayonlarini samarali baholash mexanizmi shakllandi.

Rossiya Federatsiyaning 18.07.2006 yildagi 103-sonli “Rossiya Federatsiyasida xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning migratsiya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni bilan IIVning migratsiyaga doir statistikasi yuritish, qayd etish, monitoring qilish hamda ijro organlarining bu boradagi faoliyatini muvofiqlashtirish sohasidagi vakolatlari huquqiy kafolatlandi⁵. Bundan tashqari, “Politsiya to‘g‘risida”gi Qonunga (07.02.2011y. № 3-FZ, 17-m.) muvofiq, mazkur turdagi axborotlar IIVning ma’lumotlar bazasiga kiritilganligini ko‘rish mumkin⁶. Shuni aytish mumkinki, migratsiya hisobini yuritish vakolatini Ichki ishlar organiga berish orqali shaxslarning Rossiya hududiga erkin harakatlanish huquqi kafolatlanadi va noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishning samarali mexanizmi ta’minlanadi.

Rossiya Federatsiyasining chegarasini kesib o‘tuvchi migratsiya huquqiy munosabatlarining huquqiy holati ko‘plab federal qonunlar bilan tartibga solinadi. Shulardan eng asosiylari 01.04.1993 yildagi “Rossiya Federatsiyasining davlat chegarasi to‘g‘risida”gi va 15.08.1996 yildagi “Rossiya Federatsiyasidan chiqish va Rossiya Federatsiyasiga kirish to‘g‘risida”gi Qonunlardir.

O‘zbekiston Respublikasida Ichki ishlar vazirligining Migratsiya va fuqarolikni rasmiylashtirish bosh boshqarmasi va Terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashish bosh boshqarmasi mamlakat fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarni Rossiya Federatsiyasi hududida doimiy va vaqtincha yashash hamda turgan joyi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazish hamda unga rioya etilishini nazorat qilish, noqonuniy migratsiyani oldini olish va unga qarshi kurashish chora-tadbirlarini ishlab chiqish bilan Rossiyada ushbu vakolatlar Rossiya Federatsiyasi Ichki ishlar vazirligining Migratsiya masalalari bosh boshqarmasi tomonidan amalga oshiriladi⁷.

Rossiya Federatsiyasida chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi asosiy qonun hujjati 25.07.2002y.dagi “Rossiya Federatsiyasida xorijiy fuqarolarning huquqiy holati to‘g‘risida”gi Qonun bo‘lib, unga asosan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning mamlakatda yashash, mehnat faoliyati bilan shug‘ullanishi uchun barcha kerakli chora-tadbirlarni amalga oshirish tartibi belgilangan. Ushbu qonunning eng muhim jihati tenglik ta’minlangan bo‘lib, chet ellik fuqarolar ayrim istisno holatlarni hisobga olmaganda, Rossiya Federatsiyasi fuqarolari bilan bir xil huquq va majburiyatlarga ega bo‘lishi mustahkamlangan.

Rossiya Federatsiyasidagi migrantlarning katta qismini O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari tashkil qilganligi sababli, migrantlarning huquq va majburiyatlarini tartibga soluvchi Rossiya qonunlari mamlakatimiz, uning fuqarolari uchun ham to‘g‘ridan to‘g‘ri ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizdan Rossiya Federatsiyasiga borib ishlayotgan fuqarolarimizning huquqlari buzilishini oldini olish, ularning huquq va erkinliklari buzilgan holatlarda huquqiy yordam berish amaliyotini rivojlantirish masalasida Rossiya Federatsiyasi bilan ikki tomonlama tadbirlar amalga oshirilsa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Jumladan, Rossiya Federatsiyasiga ishlash maqsadida ketayotgan mehnat migrantlarimizning huquq va qonuniy manfaatlarini qo‘llab-quvvatlash, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda o‘zaro hamkorlikni yanada mustahkamlash, shuningdek muvofiqlashtirish maqsadida, Rossiya Federatsiyasi Ichki ishlar vazirligining pasport-viza xizmati vakolatxonasini O‘zbekiston Respublikasida ochish va unda vaqtinchalik

⁴ Указ Президента Российской Федерации от 05 апреля 2016 года № 156 «О совершенствовании государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции» // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196285/(мурожаат вақти:23.05.2021).

⁵ Закон Российской Федерации от 18 июля 2006 года № 109-ФЗ (ред. от 01.05.2019) «О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n> (мурожаат вақти: 23.05.2021).

⁶ Закон Российской Федерации от 07 февраля 2011 года № 3-ФЗ (ред. от 06.02.2020) «О полиции» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=344851&fld> (мурожаат вақти: 23.05.2021).

⁷ Эгамбердиев Б.И. Ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш: Юрид. фан. фалс. докт. ... дисс. автореф. – Т.: ИИВ Академияси, 2021. – Б. 114.

mehnat faoliyatini amalga oshirishga ruxsatnoma (patent)ni tayyorlash, rasmiylashtirish va berish xizmatlarini ko'rsatish tizimi muayyan darajada amaliyotga joriy etilganligi ham katta amaliy ahamiyatga ega bo'ldi⁸.

MDH doirasida migratsiya sohasini huquqiy tartibga solishda katta amaliy tajribaga ega bo'lgan davlatlardan Belarus va Ozarbayjon Respublikalari tajribasidan ham katta foyda olish mumkin.

Belarus Respublikasi migratsiya oqimlarini boshqarishda MDH davlatlari orasida yetakchi o'rinlarda turadi va ushbu davlatlar doirasida samarali migratsiya siyosatini amalga oshiradi, MDH ishtirokchi-davlatlarining **Kelishilgan migratsiya siyosati to'g'risidagi Deklaratsiya** bilan bayon etilgan prinsiplarni amalga oshirishda faol ishtirok etadi.

Belarus bir tarafdin Yevropa Ittifoqi davlatlari (Latviya, Litva va Polsha) bilan, boshqa bir tomondan MDH davlatlari (Rossiya va Ukraina) bilan qo'shni davlat hisoblanadi. Mamlakatning geografik joylashuvi, barqaror siyosiy va iqtisodiy holati ko'plab chet ellik migrantlarni, asosan, MDH va Boltiqbo'yi davlatlaridan migrantlarni jalb etib kelmoqda.

Belarus Respublikasining tashqi mehnat migratsiyasi sohasidagi migratsiya siyosati ishchi kuchini import va eksport qilishni takomillashtirishga, xorijiy ishchi kuchining nazorat qilinmaydigan oqimidan himoya qilishga va chet eldagi Belarus fuqarolarini ish bilan ta'minlash orqali ichki mehnat bozorida holatni yumshatishga qaratilgan.

Respublikada chet ellik migrantlarni va chet eldagi Belarus fuqarolarini jalb qilish bo'yicha faoliyatni amalga oshirishning litsenziyalashgan tartibi o'rnatilgan. Ushbu faoliyat turi Belarus Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan beriladigan ruxsatnoma (litsenziya) asosida faoliyat yuritadigan yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan amalga oshiriladi.

Mamlakatda noqonuniy migratsiya va odam savdosiga qarshi kurashuvchi davrlar organlari orasida IIO organlari alohida o'ringa ega. Belarus Respublikasi Prezidentining 30.12.2003y.dagi "Belarus Respublikasi ichki ishlar organlari va bo'linmalari tizimini takomillashtirish choralari to'g'risida"gi farmoni bilan Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligining Migratsiya boshqarmasi hamda IIV pasport-viza xizmatlari va migratsiya masalalari boshqarmasi negizida IIV Fuqarolik va migratsiya Departamenti hamda uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi⁹.

Departamentning asosiy vazifalaridan bir sifatida: mamlakatdan fuqarolarning chiqishi, qaytib kelishi va yashash joyini tanlashi; chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning respublikada bo'lish qoidalariga rioya etishini ta'minlash; tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish; migratsiya jarayonlari va holati ustidan davlat nazoratini amalga oshirish; noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish, shuningdek davlat organlari (xorijiy mamlakatlar bilan ham) bilan migratsiyaga doir elektron axborot almashish jarayonlari huquqiy kafolatlandi.

Shu bilan birga, mamlakatning ichki va tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish sohasidagi ayrim muammolar – mehnat migratsiyasini samarali boshqarish va nazorat qilish ehtiyojini yanada orttirdi. Natijada, Belarus Respublikasining "Tashqi mehnat migratsiyasi to'g'risida"gi (05.01.2016 y. №353-Z bilan to'ldirildi) Qonuniga muvofiq IIO – davlatning mehnat migratsiyasi sohasidagi siyosatini ta'minlovchi yagona subyektiga aylantirildi. Unga ko'ra, xorijda ishga joylashtirish bilan bog'liq faoliyatni litsenziyalash vakolatining IIV fuqarolik va migratsiya departamentiga berilishi (O'zbekistonda ushbu vakolat Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari

---

⁸ Эгамбердиев Б.И. Ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш: Юрид. фан. фалс. докт. ... дисс. автореф. – Т.: ИИВ Академияси, 2021. – Б. 227.

⁹ Указ Президента Республики Беларусь от 30 декабря 2003 года № 603 «О некоторых мерах по совершенствованию системы органов и подразделений внутренних дел Республики Беларусь» // [https:// belzakon.net](https://belzakon.net) // Законодательство Указ Президента РБ/2003/5121 (мурожаат вақти: 09.09.2020).

agentligi tomonidan hal etiladi) II Oning noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish amaliyotini samarali tashkil etish imkonini berdi¹⁰.

Eng muhim chora-tadbirlardan biri shuki, har yili Ichki ishlar vazirligi tomonidan noqonuniy migratsiya va davlat chegarasini qonunga xilof kesib o'tishga qarshi kurashish maqsadida shartli ravishda "nolegal" nomli tezkor-profilaktik tadbirlar amalga oshirilib turadi va bu mamlakatda migratsiya qonunchiligi sohasida qonunbuzilishlarining oldini olishda samarali ahamiyat kasb etadi.

Ozarbayjon Respublikasida migratsiya sohasini tartibga solishdagi tajribasi ham o'ziga xos. Mamlakatda alohida Migratsiya kodeksi qabul qilingan bo'lib, Kodeks bilan migratsiya sohasidagi huquqiy munosabatlar atroficha tartibga solingan. Migratsiya kodeksi birinchidan, Ozarbayjon Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning Respublika hududiga kirishi, chiqishi va bo'lish qoidalariga rioya etishlarini ta'minlash; ikkinchidan, yagona migratsiya hisobini yuritish orqali migratsiya jarayoni subyektlarining huquqlari va majburiyatlarini kafolatlash; uchinchidan, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda davlat organlari hamkorligini muvofiqlashtirib borish imkoniyatini tug'dirdi. Mazkur kodeksning 5-moddasiga asosan migratsiya jarayonlarining ishtirokchilari sifatida quyidagilar belgilab berilgan:

1. Migratsiya munosabatlarini boshqarishda va tartibga solishda qatnashuvchi, shuningdek ushbu sohada davlat nazoratini amalga oshiruvchi davlat organlari;
2. Chet elga chiqib ketgan, u yerda vaqtinchalik haq to'lanadigan mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi Ozarbayjon Respublikasi fuqarolari;
3. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni Ozarbayjon Respublikasiga jalb qiluvchi va Respublikada ularni ro'yxatga olish jarayonida qatnashuvchi shaxslar;
4. Viza yoki vizasiz tartibda Ozarbayjon Respublikasiga keluvchi, vaqtinchalik shu yerda yashovchi va haq to'lanadigan mehnat faoliyat bilan shug'ullanishga ruxsat olgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar;
5. Tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'iy nazar, chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni Ozarbayjon Respublikasiga taklif qilishga yo'naltirilgan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi, shuningdek ularning vaqtinchalik mamlakatda bo'lish, vaqtinchalik bo'lish muddatini uzaytirish, ro'yxatga olish va mehnat migratsiyasi hamda vaqtinchalik va doimiy yashash uchun ruxsat berish faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar, muassasa va tashkilot, ularning filiallari va xorijiy tashkilotlarning vakolatxonalari;
6. Ozarbayjon Respublikasida ro'yxatdan o'tgan va Ozarbayjon Respublikasi fuqarolarini chet ellarda mehnat faoliyati bilan ta'minlashda vositachilik bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar.

Respublikada migratsiya sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiruvchi asosiy vakolatli davlat organi Ozarbayjon Respublikasining Davlat Migratsiya Xizmati hisoblanadi. Ushbu davlat organi Ozarbayjon Respublikasi Prezidentining 2007 yil 19 martdagi qaroriga asosan tashkil qilingan bo'lib, 2009 yil 8 aprelda huquqni muhofaza qiluvchi davlat organi maqomi berilgan¹¹.

Migratsiya sohasida maxsus vakolatli davlat organi Davlat Migratsiya Xizmati bo'lsa-da, ushbu sohani tartibga solishda Ichki ishlar vazirligining ham ahamiyati kattadir. Jumladan, Ichki ishlar vazirligining Pasport, ro'yxatga olish va migratsiya bosh boshqarmasi va uning hududiy bo'limlari noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish va uning oldini olishda alohida vazifalarni amalga oshiradilar.

¹⁰ Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2010 года № 225-ФЗ (ред. от 05.01.2016) «О внешней трудовой миграции» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n> (мурожаат вақти: 25.05.2021).

¹¹ Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti veb-sayt: <https://www.migration.gov.az/about/dmx> (25.05.2021).

Mamlakatda migratsiya siyosatini samarali amalga oshirishga imkoniyat tug'dirgan asosiy omillardan biri bu Ozarbayjon Respublikasining Migratsiya kodeksining qabul qilinganligidir. Ushbu Kodeks orqali mamlakat fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning mamlakat hududiga kirishi, chiqishi va bo'lishi qoidalari mustahkamlandi. Shuningdek, migratsiya munosabatlari subyektlarining huquq va majburiyatlari kafolatlanib, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda davlat organlari hamkorligini muvofiqlashtirishga erishildi¹².

Mazkur kodeksning 6.3-moddasiga ko'ra, migratsiyaga oid ma'lumotlar: migratsiya sohasidagi davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish; chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqlari va majburiyatlarini bajarilishini ta'minlash; migrantlar harakatiga doir axborotlarni to'plash, tahlil qilish va tizimlashtirish orqali migratsiya jarayonlarini bashorat qilish; noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashgan holda jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida Yagona Migratsiya Axborot tizimi (Vahid Miqrasiya Məlumat Sistemi) orqali hisobga olinadi¹³.

Migratsiya sohasini tartibga solishda Yevropa mamlakatlari orasida Germaniya Federativ Respublikasi ilg'or tajribasi bilan ajralib turadi. Sababi, immigratsiya oqimi bo'yicha GFR dunyoda AQSHdan so'ng ikkinchi o'rinda turadi va ushbu omil mamlakatning immigratsiya siyosatini kuchaytirishni va qonunchilikni tartibga solish zaruriyatini vujudga keltirgan. Mamlakatning "xorijiy fuqarolar"ni immigratsiya qonunchiligiga rioya etilishini ta'minlash sohasidagi ilg'or tajribasi – ko'plab mamlakatlar huquqni qo'llash amaliyoti uchun namuna bo'lib xizmat qilmoqda¹⁴.

Biroq, chet ellik shaxslarning mamlakatda noqonuniy mehnat qilishi, yashashi va kirib kelishiga bo'lgan imkoniyat ham yuqoriligi to'g'risida ilmiy adabiyotlarda aytiladi¹⁵. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, Germaniya 2018-yilda 13,5 mln. migrantlarni qabul qilgan bo'lib, ularning 48 % - oila, 19% - mehnat, 15% - siyosiy boshpana, 5% - ta'lim maqsadida kelgan immigrantlar bo'lgan. GFRda immigrantlar sonining bunday darajada oshib borishiga sabab mamlakat iqtisodiyotining keskin ravishda rivojlanib borayotganligi va buning natijasida ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojning oshib borayotganligi sabab bo'lgan. Natijada, mamlakat hukumati chet el davlatlari bilan ishchi kuchini jalb qilish to'g'risida ko'p bora ikki tomonlama shartnomalar imzolagan.

Mamlakatda bunchalik katta miqdordagi immigrantlar oqimini samarali tartibga solish amaliyoti mamlakatda migratsiya boshqaruv mexanizmlarining tashkiliy-huquqiy tartibga solinganligi bilan bog'liq.

Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan davlatlarning fuqarolari GFRda bo'lishlari uchun bir qator hujjatlar bo'lishi talab qilinadi. Ular qatoriga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Mamlakatga kirish va vaqtinchalik bo'lishga ruxsat beruvchi viza;

Mamlakatda vaqtinchalik bo'lishga cheklangan ruxsatnoma;

“Yevropa Ittifoqining ko'k kartasi” – yuqori malakali mutaxassislar uchun;

Germaniyada muddatsiz bo'lishga ruxsat beruvchi hujjat;

Uzoq muddatga bo'lish uchun ruxsatnoma.

¹² Эгамбердиев Б.И. Ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш: Юрид. фан. фалс. докт. ... дисс. автореф. – Т.: ИИВ Академияси, 2021. – Б.120.

¹³ Миграционный Кодекс Азербайджанской Республики от 2 июля 2013 года № 713-IVQ. Газета «Республика» (№ 256 от 23 ноября 2014 года; Сборник Законодательных // [http://www.cisstat.com/migration/cis_low/1_AZ_Migration%20Code%20of%20the%20Azerbaijan%20\(2018\).pdf](http://www.cisstat.com/migration/cis_low/1_AZ_Migration%20Code%20of%20the%20Azerbaijan%20(2018).pdf) (мурожаат вақти: 31.05.2021).

¹⁴ Елисеев А.В., Дорошенко О.М. Актуальные проблемы применения административно-правовых мер противодействия незаконной миграции в зарубежных странах // Миграционное право. 2018. N 1. – С. 28-32.

¹⁵ Олигер Р. Нелегальная миграция в Германию: новый вызов 90-х годов // Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции / Под ред. Г. Витковской, МОМ. – М.: Гендальф, 2004. – С. 260-261.

GFRda Migratsiya jarayonlarini tartibga soluvchi organlar tizimiga: GF Parlamenti (Bundestag und Bundesrat); Federal hukumati; Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Migratsiya va qochoqlar masalalari bo'yicha Federal idora; Tashqi ishlar vazirligi; Bandlik va ijtimoiy masalalar bo'yicha Federal vazirligi; Migratsiya, Qochoqlar va Integratsiya bo'yicha hukumat Komissiyasi bilan birga Federal politsiya idoralari zimmasiga ham maxsus vazifalar yuklatilgan.

Ular orasida asosiy vakolatli organ GFR Ichki ishlar vazirligiga huzuridagi Migratsiya va qochoqlar masalalari bo'yicha federal idora hisoblanadi. Ushbu federal idora quyidagi bir qator yo'nalishlar bilan shug'ullanadi:

Germaniyada siyosiy boshpana olish to'g'risidagi arizalar bo'yicha qaror qabul qilish;

Immigrantlarni integratsiya qilish bo'yicha milliy dasturni ishlab chiqish;

Sobiq SSSR davlatlaridan yahudiy immigrantlarni qabul qilish;

Qochoqlarning ommaviy oqimi bilan bog'liq masalalarni tartibga solish.

GFRning migratsiya siyosatini tubdan isloh qilish bo'yicha 2004 yilda «Immigratsiya to'g'risida»gi (Zuwanderungsgesetz) Qonunning qabul qilinishi (2005 yil 1 yanvarda kuchga kirgan) – Federal Ichki ishlar vazirligining (Bundesministerium des Innern) immigrantlar bilan bog'liq terrorizmga qarshi kurashish faoliyatini, shuningdek uning asosiy nazorat subyekti bo'lgan Federal politsiya xizmatining (Bundespolizei) esa, mamlakatda bo'lish huquqiga ega bo'lmagan shaxslarni vataniga qaytarish (deportatsiya qilish) orqali noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishga doir faoliyatini huquqiy kafolatlash imkonini berdi¹⁶.

Yuqorida ko'rib chiqilgan davlatlarning prokuratura to'g'risidagi qonunchiligini o'rganib, ayrim farqli jihatlarini ko'rishimiz mumkin. Rossiya Federatsiyasining “Prokuratura to'g'risida”gi Qonunining 21-moddasiga asosan, nazorat predmetlari O'zbekiston Respublikasi “Prokuratura to'g'risida”gi Qonundagi nazorat predmetlariga nisbatan kengroq bo'lib, unda shuningdek, majburiy ushlab turish joylaridagi shaxslarga jamoatchilik nazorati va yordam ko'rsatish subyektlarining, tijorat va notijorat tashkilotlarining boshqaruv organlari va rahbarlari tomonidan Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilinishi ham Rossiya Federatsiyasi prokuraturasining nazorat predmetiga kiradi. Ushbu holat Rossiya Federatsiyasining prokuraturasining nazorat qilish doirasi ancha keng qamrovliligidan dalolat beradi.

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasining “Prokuratura to'g'risida”gi Qonunining yana bir o'ziga xos jihatlaridan, nazorat tekshiruvlarini o'tkazishga oid talablar aniq belgilab qo'yilgan. Ya'ni tekshirish o'tkazish to'g'risidagi qaror prokuror tomonidan yoki uning o'rinbosari tomonidan qabul qilinadi va o'sha kundan kechiktirmasdan tekshirish o'tkazilayotgan organ (tashkilot) rahbariga yoki boshqa vakolatli shaxsga qaror yetkaziladi.

Qonunda, shuningdek tekshirish o'tkazish kuni muddati ham belgilangan bo'lib, nazorat tekshiruvi 30 kundan o'tib ketmasligi kerak. Muddatni uzaytirishga zarurat tug'ilgan vaziyatlarda, faqatgina Rossiya Federatsiyasining Bosh prokurori yoki u tomonidan vakolat berilgan o'rinbosari tomonidan yana 30 kunga uzaytirilishi mumkinligi belgilangan.

Belarus prokuraturasining o'ziga xos jihati Belarus Respublikasi Bosh prokurori ijro etuvchi hokimiyatga hisobdorligini ko'rishimiz mumkin, ya'ni Bosh prokuror Prezidentga hisobdor. Chunki, Belarus Respublikasining Prezidenti esa mamlakat konstitutsiyasiga asosan, ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i hisoblanadi. Belarus Respublikasida prokuror nazoratining muhim jihatlaridan biri shuki, prokuratura sud qarorlarining ham qonunga muvofiqligini nazorat qiladi. Mazkur norma mamlakat Konstitutsiyasidagi hokimiyatlar bo'linishi prinsipiga xilof normalardan biri hisoblanadi.

¹⁶ Карачурина Л.Б. Иммиграционная политика Германии: успешный – неуспешный опыт // Мировая экономика и международные отношения. 2008. – С. 57.

Ozarbayjon Respublikasining qonunchiligini o'rganadigan bo'lsak, unda Bosh prokuror lavozimini tayinlash va ozod qilishning milliy qonunchiligimizdan farqini ko'rishimiz mumkin, ya'ni Bosh prokuror Milliy Majlis (Qonun chiqaruvchi hokimiyat) tomonidan lavozimiga tayinlanadi, ammo Prezident tomonidan Milliy Majlis bilan kelishib lavozimidan ozod qilinadi.

Ozarbayjon Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunining VIII bobi "**Prokuratura ustidan nazorat**" deb nomlangan bo'lib, unga asosan, prokuratura ustidan Milliy majlis nazorati, Prezident nazorati va sud nazorati belgilangan. Prokuratura ustidan Milliy majlis nazorati va Prezident nazorati prokuraturaning ularning oldida hisobdorligini nazarda tutsa, ya'ni prokuratura o'z faoliyati haqida ularni doimiy xabardor qilib turishini nazarda tutsa, sud nazoratiga ko'ra, sud qarori asosida Konstitutsiyada belgilangan fuqarolarning huquq va erkinliklarini, qonunda belgilangan holatlarda va tartibda cheklovchi protsessual harakatlarni prokuratura tomonidan amalga oshirishga yo'l qo'yilishi nazarda tutiladi.

XULOSA.

Yuqorida ko'rib chiqilgan davlatlarning tajribasini milliy qonunchiligimizda samarali foydalanish qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirishda va shu tariqa migratsiya sohasidagi qonunbuzilishlarni oldini olish, o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf qilishda muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida biz ko'rib chiqqan nazariy va amaliy misollardan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, migratsiya masalalarini samarali tartibga solishga erishgan xorijiy mamlakatlarda migratsiya sohasini tartibga soluvchi alohida qonun (Ozarbayjonda Migratsiya kodeksi) ishlab chiqilgan va ushbu omil migratsiya sohasidagi munosabatlarni samarali tartibga solishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, mazkur mamlakatlarda migratsiya munosabatlari bilan bir nechta davlat organlari shug'ullansada, ular orasida Ichki ishlar organlari mamlakatda migratsiya siyosatini yuritishda, ayniqsa, mamlakatda migrantlar hisobini yuritish, xorijiy fuqarolarga fuqarolikni berish masalalari bilan shug'ullanishdagi vakolatlari bilan, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishdagi vakolatlari bilan alohida o'rin tutadi. Shu sababdan, migratsiya sohasidagi munosabatlarni takomillashtirishda xorijiy mamlakatlar tajribasidan samarali foydalangan holda qonunchilik bazasini takomillashtirish, "Migratsiya to'g'risida"gi Qonunni qabul qilish, hamda migratsiya sohasidagi vakolatli davlat organlari, xususan Ichki ishlar organlari tomonidan migratsiya qonunchiligi ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yuqorida aytilgan fikr-mulohazalar hamda amaliyot tahlillariga tayanib, shunday xulosaga kelish mumkinki, mamlakatimizda migratsiya jarayonlarini tubdan isloh qilishning keyingi bosqichida uni tartibga soluvchi II Oning zimmasidagi ayrim vakolatlar kelgusida boshqa davlat organlariga muayyan darajada yuklatilsa ham, shaxsning erkin harakatlanishga doir huquqlarini ta'minlash, noqonuniy migratsiya bilan bog'liq faktlariga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni o'rganish, oldini olish, aniqlash va ularga barham berish orqali davlatning migratsiya nazoratini ta'minlash sohasidagi funksiyasini bevosita amalga oshiruvchi vakolatli organ bo'lib qoladi. Shu nuqtayi nazardan migratsiya sohasidagi qonunchilik ijrosini ta'minlashda prokuratura organlari asosiy e'tiborni ushbu sohadagi qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni IO organlariga ko'proq qaratishlari muhim, deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Прудникова Т.А., Бровко Н.В. Деятельность отдельных федеральных органов исполнительной власти в сфере миграции. Вестник Московского университета МВД России. 2018 (4): – С. 291.
2. Грачева М.Л. Глобальное и региональное измерение миграционных процессов: Научно-аналитический вестник. – Москва.: ИЕ РАН, 2020, №1. – С. 373.
3. Эгамбердиев Б.И. Ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш: Юрид. фан. фалс. докт. ... дисс. автореф. – Т.: ИИВ Академияси, 2021. – Б. 227.
4. Елисеев А.В., Дорошенко О.М. Актуальные проблемы применения административно-правовых мер противодействия незаконной миграции в зарубежных странах // Миграционное право. 2018. N 1. – С. 293.
5. Олигер Р. Нелегальная миграция в Германию: новый вызов 90-х годов // Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции / Под ред. Г. Витковской, МОМ. – М.: Гендальф, 2004. – С. 356.

6. Карачурина Л.Б. Иммиграционная политика Германии: успешный – неуспешный опыт // Мировая экономика и международные отношения. 2008. – С. 177.
7. Закон Российской Федерации от 18 июля 2006 года № 109-ФЗ (ред. от 01.05.2019) «О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n>
8. Закон Российской Федерации от 07 февраля 2011 года № 3-ФЗ (ред. от 06.02.2020) «О полиции» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=344851&fld>.
9. Указ Президента Российской Федерации от 05 апреля 2016 года № 156 «О совершенствовании государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции» // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196285.
10. Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2010 года № 225-ФЗ (ред. от 05.01.2016) «О внешней трудовой миграции» // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n>
11. Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti veb-sayt: <https://www.migration.gov.az/about/dmx>.
12. Миграционный Кодекс Азербайджанской Республики от 2 июля 2013 года № 713-IVQ. Газета «Республика» (№ 256 от 23 ноября 2014 года; Сборник Законодательных // [http://www.cisstat.com/migration/cis_low/1_AZ_Migration%20Code%20of%20the%20Azerbaijan%20\(2018\).pdf](http://www.cisstat.com/migration/cis_low/1_AZ_Migration%20Code%20of%20the%20Azerbaijan%20(2018).pdf).